

JAKOB ALJAŽ – SLOVENSKI DOMOLJUB*

STANKO KLINAR

Ko je Aljaž proti koncu prejšnjega stoletja počival na Malem Triglavu in se razgledoval, kam bi postavil slovensko kočo, s katero bi Triglav, ki sta ga dotlej oblegali že dve nemški koči (Deschmannhaus, danes Staničev dom, in Maria-Theresienhütte, danes Dom Planika), še bolj iztrgal Nemcem (Aljažev stolp na vrhu je takrat že stal) in ga vrnil Slovincem («da bi slovenski triglavske popotniki lahko pod svojo streho spali»), sta dva gamsa pretekla Kredarico in mu pokazala pravi prostor. Takoj je uganil, da se bo tja podala »velika stavba kakor klobuk na plešasto glavo«. (Tako je Janko Mlakar prekrasil Aljažovo izjavo, ki je nekoliko bolj prozaično zapisana v 16. poglavju njegovih spominov v PV 1922.)

Za planinstvo je pač skoz in skoz značilna neka vesela mitološka privzdignjenost, ki pušča trdi realizem v dolini in nad tisoč metrov, »kjer greha ni«, živi svoje veselo življenje. To je pesniški podaljšek včasih kar prenapornega planinskega dela in včasih kar ubijajočih doživetij. To je tisto zanesenjaško »osvajanje nekoristnega sveta«, ki je skupno vsem »svetim norcem«.

* * *

Aljaž je osrednja osebnost mladega SPD v boju zoper Alpenverein in njegove pomenčevalne metode na prelomnici stoletij. Toda kot konstruktiven duh je s svojim delom prerasel svoj čas. Postavil si je vsaj štiri spomenike, ki šestdeset let po njegovi smrti enako živo slavijo njegovo ime: Aljažev dom v Vratih, Triglavski dom na Kredarici (ki po vseh povečavah in preureditvah ohranja danes le še njegovo »idejo«), Aljažev stolp na vrhu Triglava in naprev Oj Triglav, moj dom.

To je bilo v tistem srečnem času, ko je bil Triglav še močno deviški in je naravnost klical po graditeljski roki. Aljaž se mu je odzval in ga osvojil za Slovence. Sardenkov četrti verz na njegovem nagrobniku, ki poudarja Aljaža kot varuha naših gora pred tujci, je zelo resničen:

*Vsako jutro v zarji novi
naši zažare vrhovi —
gledajo — kdaj prideš spet —
ki si bil jim varih svet:
naš triglavski kralj Matjaž
župnik z Dovjega — Aljaž —*

Ob glavni cesti, ki pelje z Jesenic v Kranjsko goro, bodo v nedeljo, 27. avgusta, med Dovjem in Mojstrano odkrili velik kip župnika, glasbenika, planinca in velikega Slovenca Jakoba Aljaža ob stoletnici njegovega prihoda na Dovje. Temu dogodku posveča Planinski vestnik dolžno pozornost in zato del te številke namenja svojemu triglavskemu župniku. Poleg prispevkov o Aljaževem življenju in življenju okoli Aljaža objavljamo nekaj odlomkov iz Aljaževih Planinskih spominov, ki so izšli v Planinskem vestniku leta 1922. Za izbor prispevkov o Aljažu je poskrbel Stanko Klinar.

Takle bo kip Jakoba Aljaža, ki ga je izdelal kipar Nebojša Mitrić.

Foto: France Urbanija

Njegovo sodelovanje z mladim SPD je bilo vzorno. Konec koncev je predvsem on s svojim delom utrdil SPD na samem njegovem začetku in ga v javnosti uveljavil. Dr. Josip Tominšek naravnost pove: »Brez župnika Aljaža bi... uspehi ali sploh ne, vsekakor pa v sedanjem obsegu ne bili doseženi.« (PV 1922) Aljaž se je s SPD dejansko poistovetil, tako da je mogoče govoriti (in to so v preteklosti tudi že storili) o »Aljaževi dobi« slovenskega planinstva. Ta notranja konsolidacija slovenskih vrst je omogočila udarno moč navzven, zato se resničnim uspehom Aljaža in SPD na samem začetku ni čuditi.

Ko omenjam Aljažev boj za »slovenski« Triglav (navednice hočejo spomniti na vnete zagotovitve slovenskih domoljubov nasproti nemškimi kulturnim in plezalskim krogom, ki so si ga lastili — spomnimo se samo napete izjave zmagovite naveze iz triglavske stene leta 1906, »naj ga (Triglav) le imenujejo najvišjo slovensko goro, tokrat je nemška sila premagala njen najbolj strašni bok in se preborila skozi mrke megle...« — glej knjigo Triglav, gora in simbol, str. 220), boj, ki ga moram oceniti kot prispevek k splošnemu slovenskemu boju zoper nemški raznarodovalni pritisk in za slovensko osamosvojitve, pa moram vendar poudariti, da v tistem času kljub nacionalistično-kapitalističnemu in schulvereinovskemu valjarju ni bilo tiste fanatične zastrupljenosti in slovenske nemoči, kot je značilna za Koroško po plebiscitu. Res so padle tudi žrtve (Adamič in Lunder), toda nasploh Slovenci niso veljali za drugorazredne državljanke in osebnih groženj zaradi pripadnosti slovenstvu ni bilo. Aljažu so nagejali s sodnijskimi tožbami, niso ga pa osebno preganjali, in nemška sodišča so celo razsojela v njegov prid. Čutil je, da pri vsej zagrizenosti vendar niso prestopili skrajnih viteških norm.

Slovenstvo se je počasi in vztrajno uveljavljalo na svojih tleh, dokler ni dokončno vzelo svoje usode v svoje roke. Seveda po zaslugi takih pokončnih mož, kot je bil Aljaž. Nikoli ni škilil čez plot k nemški gospodi, če je tam bolje. V njegovi jasni in odločni duši ni bilo prostora za oportunitizem.

* * *

Tudi Aljažovo ukvarjanje z glasbo (pevodja, izdajatelj pesmaric, skladatelj), ki mu je pridobilo lepa priznanja od Glasbene matice (po smrti čudovito spominsko ploščo-relief na Šmarni gori, delo Toneta Kralja), je bilo velikokrat le sredstvo za dosego cilja: delovati za slovenstvo. Uspeh ni izostal, ne po domoljubni ne po umetniški plati. Menim, da je vsak glasbenik lahko samo vesel, če se katera od njegovih stvaritev tako zakorenini med ljudmi. kot se je Aljaževa »Oj Triglav, moj dom«.

Iskraj je sb. jild. * * * * * ena en sq sbav

Aljaževa veličina je gotovo v zaokroženosti vsega njegovega delovanja. Ljubezen do gora in naroda je najbolj izpričal z graditeljskim delom. Večino stvari, ki se jih je lotil, je pripeljal do srečnega konca, ker je bil tehničen talent in rojen organizator.

Gradbene načrte je delal sam, tako za Aljažovo kočjo v Vratih, kočjo na Kredarici in Aljažev stolp. Skrbel je za dobavo in obrtniško obdelavo materiala, za vgraditev in dokončno oblikovanje. Najemal je delavce in jih izplačeval. Nadziral je dela in se briga za zemljiškoposestne zadeve. Za svoj denar je kupil vrh Triglava, da je potem »na svojem« postavil stolp, tudi na svoje stroške, samo da ga je lahko podaril SPD in po njem slovenskemu narodu. Sam se je ukvarjal z napravami, s katerimi so spravljali na Kredarico gradbeni les, ki ga je tudi sam moral poskati in kupiti v Zgornji Krmi. Napravil je načrt za cesto čez Tnalo in jo tudi na mestu trasiral. Ko je gradil vodovod za Aljažev dom, po svoji zamisli seveda, mu je neki inženir-strokovnjak, ki si je stvar ogledal, rekel, naj obesi talár na klin in gre za inženirja.*

* * *

Kot harmonična osebnost, ki si za svojo uresničitev vedno najde ustrezno delo in v njej ni razpok med potenjem in zmoglostmi, spada Aljaž med slovenske vodnike in vzornike. Temeljne lastnosti njegovega značaja in javnih nastopov so bile podjetnost, preprostost, delavnost in domoljubje, za nameček in začimbo pa šegavost. Bil je premočrten mož, »kot zrno klen in zdrav«, iz enega kosa rezan, z ravnimi ploskvami kot dragulj.

Kot refleksijo Aljaževe šegavosti naj pogrejem neko staro neresnico (ki mislim, da ni bila nikoli zapisana). Pravili so, da pri spovedi ni kaj dosti poslušal, česa se je spovedanec obtoževal. A ko je prišla vrsta nanj kot spovednika, da grešni ovčici dá primeren nauk ali grajo, pa nato odvezo, je samo vprašal: »Si že bil na Triglavu?« Če je bil odgovor »Ne«, tudi ni bilo odveze. (Ali pa je bila odveza dana pod pogojem, da gre skesanec za pokoro na Triglav.)

Značilno je, da so zbijali take šale na njegov račun, ko jih na račun kakega pusteža gotovo ne bi. K temu jih je sam podžigal, saj je znano, kako je s svojo kmečko nabritostjo velikokrat vso družbo zabaval in mnoge shode primerno zabelil.

* Takih in podobnih Aljaževih potez je še precej. Zabeležili so jih zgodnji letniki Planinskega vestnika vse do Aljaževe smrti in še čez, na drobno in zlahko pa jih je popisal Janko Mlakar v »Zgodovini SPD« in monografiji »Jakob Aljaž, triglavski župnik«.

JACOBUS
DEI ET APOSTOLICAE SEDIS GRATIA
PRINCEPS-EPISCOPUS LABACENSIS,
SS. THEOLOGIE DOCTOR, etc.

Dilecto Nobis in Christo Rev. Dom. *Jacobo Aljaž*

Salutem in Domino!

Cum Ecclesiae parochiali S. Michaelis Archangeli in *Dovje* quae per *parochianum* Rev. domini parochi *Joannis Azmar* vacat, Rector praeficiendus sit; tū vero die 2. Julii 1889 a tutore *Boleslavus gradie Lath, domini Joann. Baumgartner*, cui jus patronatus ad memoratam Ecclesiam competit, *rite presentatus* fueris, Nobisque ob morum integritatem, zeli ac scientiae, quae edidisti, specimina plurimum commendatus existas. Nos de tuo divinae gloriae amplificandae studio confisi, te praedictum M. R. Dominum *Jaco. b. Aljaž* examinatum et approbatum, interposito prius a te iurejurando, ac fidei professione in manus *nostras* secundum SS. Concilii Tridentini decretum emissa, ad Ecclesiam *parochialem in Dovje* canonice institutum, ac per traditionem libri et clavium, nec non Rectoris impositionem inmittimus, installamus ac investimus dando tibi possessionem realem et actualem dictae Parochiae ita, ut in ea quaevis munia parochialia exercere, et fructus annexos percipere jure possis.

In quorum omnium fidem has literas, investiturae canonicae testes, officii sigillo, solitisque subscriptionibus roboratas dedimus.

Ex officio episcopi Lavaci die *27. mensis Augusti* 1889

Ad mandatum Reverendissimi et
Celsissimi Domini Ordinarii:

V arhivu Nadškofijskega ordinariata v Ljubljani hranijo dekret, s katerim je tedanji ljubljanski škof Jakob Misia postavil Jakoba Aljaža za župnika na Dovje. Kot je mogoče natančno videti, je dekret datiran s 27. avgustom 1889. Toda čeprav je bil napisan tistega dne, je bil Jakob Aljaž takrat že na Dovjem, kjer se je že seznanjal s svojo novo faro in farani. Dan, ko je bil izdan dekret o nastavitvi na Dovje, smatrazo Dovžani in planinski zgodovinarji za začetek službovanja triglavskega župnika Aljaža na Dovjem, kar je za slovensko planinsko zgodovino nadvse pomemben in mamlodane prelomen datum. Nihče kajpada ne more domnevati, kaj bi se posebno konec prejšnjega in v začetku tega stoletja dogajalo okoli Triglava, če ne bi bilo Aljaža — in kakšen bi bil na koncu koncev vrh Triglava, ki ga zdaj poznamo le z Aljaževim stolpom na najvišji točki

In če bi bilo res, bi bil tudi to le pristrčen način, kako pridobivati ljudi za lepoto. Oton Župancič je v priložnostnih verzih za spominsko ploščo na Šmarni gori prav ta Aljažev uspeh čudovito povzdignil:

*Triglavski župnik, ljubil si višine,
po njih si romal, molil, pesmi pel,
premnogo src za njih lepoto vnel.
Zdaj Ti hvaležno hranijo spomine.*

* * *

Naravno je, da je tako viden delavec in narodni zanesenjak imel tudi nasprotnike. Najzagrizenejši pred prvo vojno so bili kranjski Nemci in nemškutarji, večji del alpenvereinovci. («Touristenclub» je bil do

Slovencev strpen in je postavljajl dvojzice smerne tablice na svojem delovnem področju.) Kaže pa, da pri vsem nagajanju (npr. inscenirano pravdanje za zemljišče na Kredarici) in grožnjah (češ da bodo podrl Aljažev stolp) vendar niso šli predaleč in so konec koncev pustili Aljaževe, to je slovenske pridobitve na Triglavu v miru. (Drugače kot današnji koroški »demokrati«, ki svoje represije nad gospodarsko odvisnimi Slovenci in grožnje do slovenskih napisov in spomenikov uresničujejo, mimo tega da na zunaj v deželi ne trpijo najneznatnejšega slovenskega nadiha.)

Kot je že kazalo, da so po prvi vojni slovenske pridobitve dokončno utrjene — seveda pa ne smemo pozabiti, da je takrat

pritisnila do samega Aljaževega stolpa laška nevarnost! —, so se med drugo vojno vendarle kratko zmagovalno poigrale z njimi stare razdiralne strasti: ime velikega domoljuba, tedaj že davno pokojnega, je moralo biti zbrisano z njegovega doma v Vratih,* lastnik doma pa je postal DAV, Sektion Schwaben — Stuttgart. »Mati vseh koč« Kredarica je tudi zapadla DAV, prevzel jo je »Zweig Klagenfurt«. Aljaževo ime je v okupacijski javnosti umolknilo.

Stara resnica je, da kdor dela, je bil pač rojen v znamenju, ki se mu bo nasprotovalo. Tudi povojni čas je mislil, da mora Aljaža »korigirati«. Pozna jesen 1953 je vzela njegovo kapelico na Kredarici, ne da bi bil kdo od znamenitih planincev, javnih Aljaževih častilcev, z mezinem mignil zoper ta naklep; po vsem videzu so poskrbeli le za to, da do danes ni bil še nihče klican na odgovornost za ta kulturni škandal. Kapelica v Vratih, simbolično posvečena slovanskima blagovestnikoma Cirilu in Metodu, se je za las obdržala, ker so se »taisti« merodajni zadnji hip domislili, da bi bila za mrtvašnico (pričakovanih triglavskih žrtev) vseeno še dobra. To je bil čas uradne dvoličnosti do Aljaža: hvala spredaj, za javnost, rušenje za hrbtom.

Zdaj smo to »zimo« preboleli. Mojstrana, Jesenice in Ljubljana se ponašajo z »Ulico Jakoba Aljaža«. V Mojstrani slavi posredno Aljaža tudi »Triglavska cesta«, ki pelje od glavne deželne ceste skozi vas in skozi Vrata naravnost na Triglav (samo ne v obliki kake prevozne nakaze, da ne bo nesporazuma!), tako da imajo Aljažev dom, Triglavski dom in Staničev dom vsi tablice mojstranske »Triglavske ceste« (s številkami 89, 93 in 94). To je dovška, Aljaževa in kot vse druge *dokončno in popolnoma slovenska* stran Triglava; dodatno Aljaževa tudi z novo kapelico, ki bo morda spet stala na Kredarici. Aljaž bi bil tega vesel!

Kdo ve, kako bi ga pa navdušila nabrita domačnost, ki zadnje čase krščuje moške potomce na ime Aljaž. Ali dela to na njegovo posmrtno spodbudo (seveda on ni bil in ni edini nosilec tega priimka) ali bolj zaradi rime z zakoreninjenimi imeni Tomaž, Matjaž, Andraž, kdo bi vedel! Ve se le, da bo tukaj slej ko prej naš Aljaž sokriv posebne »amerikanizacije« današnjih dni: da pri marsikom ne bomo vedeli, kaj je njegovo ime in kaj priimek. Ampak zaradi tega se ne bo v grobu obrnil.

* V korist imena Kugyhaus — toda šele po letu 1941; najprej je bil samo ponemčen v Aliasch-Haus, upravljali pa so ga Jeseničani z oskrbnikom Torkarjem. — Kugyu samemu, ki je bil takrat še živ, zaradi tega ne smemo pripisovati neumestnega častihlepija ali nerazpoloženja do Slovencev. (Glej tudi Triglav, gora in simbol, str. 381.) Toda to je že druga tema.

Aljažev stolp z letnico otvoritve na vetrnici na vrhu

Dovški in mojstranški planinci so se leta 1970 poklonil svojemu velikemu možu z vzdavajo spominske plošče na njegovi rojstni hiši v Zavrhu. Na njej je ulita silhueta Triglava, pod njo napis:

V TEJ HIŠI SE JE RODIL

JAKOB ALJAŽ

TRIGLAVSKI ŽUPNIK

1845—1927

OB 125-LETNICI ROJSTVA

ODKRILO P. D. DOVJE-MOJSTRANA

Četudi je manj pesniška kot tista na dovškem pokopališču ali tista na Šmarni gori, prav tako priča, da plamen spomina ne pojema.

Vse, kar so spoštljivi častilci doslej postavili na ogled v Aljaževo čast, pa prekaša Mitričev kip, ki bo letos odkrit na Dovjem: kaže Aljaža kot prisrčno prikazen iz klasičnih osvajanj v Alpah, po duši in poklicu brata tirolskih in švicarskih Pfarrerjev in abbéjev prejšnjega stoletja. V tem pogledu ima nekaj zamude, kot vse slovensko, a je vseeno iz srca.

Čaka samo še, da ga kak Sardenko ali Župančič zapečati s pesniškim poljubom.

RUDI ZAMAN

POPOTNIK

Popotnik sem,
popotnik za vsakdanjo rabo,
teh nekaj let
bom hodil z vami, s tabo —
in z naravo.